

FEKETE KÁROLY

Czeglédy Sándor

(1909–1998)

Életútja

A 20. századi magyar teológiai tudományosság legendás alakja, Czeglédy Sándor 1909-ben született Nagysallón. Apja, id. Czeglédy Sándor tudós lelkipásztor volt, aki bibliafordítóként is beírta nevét az egyháztörténetbe, édesanyja pedig Kósa Margit volt.

Czeglédy Sándor középiskolai tanulmányait Pápán kezdte, ahol apja teológiai tanár lett, majd Győrben a bencéseknél érettségizett. Teológiai tudását Pápán, Budapesten, Daytonban és Princetonban szer-

rezte. Az Amerikában töltött két év alatt magyar gyülekezetekben lelkipásztori szolgálatokat is teljesített. Teológiai magiszteri fokozatát 1932-ben a princetoni szemináriumban szerezte meg. 1932 őszétől segédlelkészként működött a budapesti Skót Missziónál, majd a Budapest-Szilágyi Dezső téri, illetve a Kálvin téri Egyházközségben és Cegléden. Doktori címet 1936-ban kapott Debrecenben rendszeres teológiából. Az 1936/37. tanév téli szemeszterét a Halle–Wittenbergi Egyetemen töltötte. Teológiai magántanári oklevelet 1938-ban szerzett Pápán gyakorlati teológiából.

Teológiai tanárságát Budapesten kezdte 1938 szeptemberében, ahol a Bilkei Pap István halálával megüresedett gyakorlati teológiai tanszéken előbb helyettes, majd rendkívüli, végre 1939 szeptemberétől rendes tanár. Ekkor lett tagja a Református Egyetemes Konvent külügyi albizottságának és a Magyar Református Külmissziói Szövetség ügyvezető alelnöke. 1940-től 1983-ig Debrecenben volt a hittudományi kar, illetve a Teológiai Akadémia professzora, melynek során 1971/72-ben és 1979/80-ban az intézmény dékánja volt, prodékáni tisztet hat alkalommal viselt. Amíg egészsége engedte, nyugdíjas korában is kivette a részét a teológiai hallgatók neveléséből.

Családot 1941. augusztus 16-án alapított, amikor feleségül vette Molnár Arankát. Példamutató házasságuk alatt három gyermeket (Sándor, Judit, Mária) neveltek fel.

Külföldi utak és ökumenikus megbízatások sokfelé ismertté tették nevét. Így adott elő hosszabb-rövidebb ideig Prágában és Svájcban (1947), Jénában (1963), a II. Theologus Kongresszuson Bécsben (1972), hosszabb előadói körúton járt az Egyesült Államokban (1974, 1984). A Református Világszövetség egyik teológiai

szakértője volt, 1974–1984 között a reformátusok és baptisták bilaterális fórumain játszott aktív szerepet.

Czeglédy Sándor több egyházi folyóiratban publikált rendszeresen, illetve kivette részét a lapszerkesztés munkálataiból. Nevéhez fűződik különösen is a *Református Élet* című egyházi hetilap, amelynek 1940 előtt főmunkatársa volt, 1941-től pedig a *Theológiai Szemle* című igen jelentős hazai szaklap, amelynek 1941-től volt felelős szerkesztője.

Tudományos munkásságának elismeréseként díszdoktora lett a Budapesti Református Teológiai Akadémiának (1989. június 21.), megkapta a Magyar Felsőoktatásért díjat, Debrecen városától pedig tanári munkásságáért nyerte el a Csokonai-díjat (1995), mint olyan egyetemi tanár, aki azok közé tartozik, akik a városban legrégebben kapták meg kinevezésüket.

Életének 90. évében, 1998. október 19-én hunyt el csendesen Debrecenben.

Tudományos és tanári munkássága

Czeglédy Sándor még olyanoktól tanult, akik a Barth előtti protestáns modernizmus, a liberális és vallástudományi szemléletű teológiai irányzat képviselői voltak, s mesterei kezei közül kinőve teológussá érésének ideje egybeesett a „barthi fordulattal”, hogy tanító- és alkotómunkája során a Kijelentés feltétele alá helyezze saját életét, teológus egzisztenciáját és reformátusságunk döntő kérdéseit.

Czeglédy Sándor, a teológiai tudományok meghatározó tudósa úgy marad meg emlékezetünkben, mint aki a szó klasszikus értelmében vett professzor volt. Nemcsak azért, mert mindig pedáns alakját fiatal korától őrzik a róla szóló diák-történetek, amelyekben megjelenik kedves szórakozottsága és sajátos kedvtelései: a rendszeres kerékpározás és az írógépekkel való bíbelődés, valamint az évfolyamokat fogadó professzorcsalád derűs pillanatai.¹ Sokkal inkább azért, mert professzor volt a *profiteor* ige értelmében: tudományban való jártassága elismert szaktekintéllyé tette tanítványai és pályatársai körében, de úgy, hogy közben tanítása egyúttal hitvallás is volt.

Alapos felkészültségű, tartalmi és módszertani szempontból kiváló teológus volt. Makkai Sándor jellemzése szerint: „*Theológiai álláspontja mélyen bibliai, reformátori és hitvallásos meghatározottságú, tudományos érdeklődése a kor legnagyobb és legégetőbb teológiai és egyházi problémái felé irányul s azok megoldására határozott, világos, praktikus meggyőződéssel s egyben igazi tudós magatartással törekszik. Tudományos egyéniségére jellemző a gyökerekig ható lelkiismeretesség és az önelLENŐRZÉS aprólékoságig menő szigorúsága.*”²

1 Czeglédy Sándor emberi vonásait örökítette meg leányának írása: Czeglédy Mária: Édesapám – Czeglédy Sándor: *Studia Theologica Debrecinensis* 2 (2009)/2, 123–125.

2 DE Hittudományi Kari Jegyzőkönyvek XXII. Debrecen, 1939/40. 402. szám.

Komplex teológiai ismerettel bírt, otthonosan mozgott az exegézis terén, ahogyan az látszik a *Thesszalonikai levelekhez írt kommentárjaiban*³, *A választott népről írt könyvének* (1940) helytálló bibliai teológiai megállapításain és igehirdetéseinek alapos exegetikai hátterén.

Rendszeres teológusként indult *Hít és történet* (1936) című doktori értekezésével. Biblikus történelemszemlélete mutatkozik meg a Csikesz Sándorról írt méltatásokban⁴, a Meliusról készült tanulmányában⁵, a Ráday Pál lelki arcát bemutató írásában⁶, a teológiai oktatás debreceni történetét feltáró kollégiumtörténeti könyvfejezetben⁷, valamint az igehirdető Révész Imre⁸ alakját felidéző tanulmányában.

Czeglédy Sándor teológiai munkásságának lényeges vonása, hogy nemzetközi szinten számon tartott hymnologus volt. Külföldön megjelent tanulmányai is bizonyítják ezt: *Zur Geschichte der evangelischen Kantionalbücher in Ungarn* (In: *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie* 8. kötet, Kassel, 1963, 159–163.) és *Hymnologische Forschung in Ungarn 1945–61*. (In: *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie* 8. kötet, Kassel, 1963, 275–276.) Különösen jelentősek a XVI–XVII. század istentiszteletével kapcsolatos kutatásait dokumentáló tanulmányai, amelyekben új felismeréseket és szempontokat adott. Ezekben egyszerre kap rálátást az olvasó az egyháztörténeti, dogmatikai, egyházszerkezeti, művelődéstörténeti, irodalmi és hymnológiai-egyházzenei tényezőkre. (*Emberi hagyományok ostromozása, A debreceni kollégiumi nagykönyvtár írott graduáljai, Méliusz Ágendája és himnológiai tevékenysége, Néhány megjegyzés Huszár Gál most megtalált énekeskönyvéről, Megifjodó öreg graduálok*).

Gyakorlati teológiai munkásságát száz szemeszteren keresztül fejtette ki. Egyetemi tanársága mellett volt a Lelkészképző Intézet igazgatója is, amikor a gyakorlatszervezésig menően koordinálta a hallgatók munkáját. A főtárgyak mind-egyikéhez készített folyamatosan bővülő kompendiumokat. A 20. század utolsó nagy gyakorlati teológusa volt, aki még átfogó módon belátta a diszciplína hatalmas munkamezejét. Ez napjainkban már lehetetlen feladat.

Hűségesen végezte a debreceni korszakban valláspedagógiai tárgyak, majd Makkai Sándor halála után, 1952-től a poimenikai, ekkleziasztikai és missziológiai kurzusok leadását. Bár ismert volt, hogy a szívéhez legközelebb a homiletika és a

3 Czeglédy Sándor: A Thesszalonikaiakhoz írt első és második levél magyarázata, In: Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata [átdolgozott kiadás], III. kötet, Budapest, 1995, 336–346.

4 Czeglédy Sándor: Csikesz Sándor emlékezete, Debrecen, 1944., Czeglédy Sándor: Csikesz Sándor emlékezete – egy fél évszázad távlatában, ThSz ú.f. 33 (1990)/4, 225–232.

5 Czeglédy Sándor: Méliusz ágendája és himnológiai tevékenysége, In: *Studia et Acta* 2, 355–391.

6 Czeglédy Sándor: Ráday Pál lelki arca, In: Esze Tamás (szerk.): Ráday Pál (1677–1733), Budapest, 1980, 235–260.

7 Czeglédy Sándor: A teológia tanítása a Kollégiumban, In: Barcza József 1988, 534–591.

8 Czeglédy Sándor: Révész Imre, az igehirdető, *Confessio* 13 (1989)/3, 17–25.

liturgika állt, ezért felvonultatta a modern pedagógia eredményeit a valláspedagógiai órákon. Poimenikából pedig nála jelent meg a hazai teológiai oktatásban először a tananyag szintjén Jung, Adler, Frankl, Fromm műveinek bemutatása és kritikai ismertetése.

Czeglédy Sándor homiletikai munkái közül *A prédikáció gyülekezetszerűsége* című tanulmánya határkő és fordulópont a magyar homiletikatörténetben. „Ebben a munkájában az igehirdetés kijelentésbeli alapjait és lényegét, valamint nagy aktuális feladatait ritka elmélyedéssel, egészséges kritikával, szilárd meggyőződéssel úgy világítja meg, mint az egyház létmódjának, a gyülekezetnek legfontosabb élettevékenységét. Ezáltal maradék nélkül levonja a következményeket, melyek az egész gyakorlati teológiai tudomány, sőt az egész teológiai tudomány egyházi jellegéből és az egyházra való irányultságából folynak. Elméletének legkiválóbb értéke abban van, hogy a homiletikát kiemeli a relativizmus, az egyénieskedés és a puszta retorizálás idejétmúlt, hamis világából.”⁹ Ilyen alapállással lett ebben a tanulmányában is Czeglédy Sándor a kor magyar igehirdető fejedelmének, Ravasz Lászlónak a legmerészebb és legtalálhatóbb kritikus, aki megkérdőjelezte Ravasz írásmagyarázati spiritualizmusát is.¹⁰

Czeglédy Sándor homiletikai munkássága hatásosan bebizonyította, hogy a homiletika nem gyakorlati fogások és receptek tára, hanem a Kijelentés feltétele alatt álló, elvi rendszerességben és tudományos módszerességében a szellemi tudományokkal azonos mérték alá eső elmélet. „A homiletika éppen úgy teológia, mint a teológiának bármelyik ága: a gyülekezeti igehirdetést módszeresen, rendszeresen, a hit és cselekedet végső normájára vonatkoztatva tárgyalja.”¹¹ Hitet tesz amellett is, hogy „az igehirdetésnek szüksége van a tudományos írásmagyarázatra”.¹² Az igehirdetőnek együtt kell látnia a *sensust* az *ususszal*. Az igehirdető írásmagyarázó munkája elválaszthatatlanul össze van kötve az imádsággal: együtt van a textus konkrét, történeti arculatára való figyelés az aktuális üzenetért való imádkozó tusakodással, hogy készülés közben, a meditációban a Szentlélek munkája nyomán felismerje gyülekezete igazi helyzetét és lelki szükségleteit.¹³

Czeglédy Sándor mint igehirdető ezt az imádságos lelkületű írásmagyarázói elkötelezettséget azzal is kifejezte, hogy az általa legépelet igehirdetéseinek felső sorába mindig kiírta a kettős „JJ” betűt: Jesu Juve! – Jézus, segíts! Meggyőződése volt – ahogy J. S. Bachnak is –, hogy igei invenció, kreativitás és üzenet nincs Jézus Krisztus segítségével!

Czeglédy professzor a klasszikus református liturgika 20. századi nagy öregje volt. Istentisztelet-felfogásában a barthiánus tanításra épített, de nem ragadt le annál, hanem érzékeny teológiai akribiával, rendszeres teológiai alapokon tisztázta a református istentisztelet alapelveit. Ennek nemzedékekbe oltott tananyaga

9 Jegyzőkönyv a Debreceni m. kir. Tisza István Tudományegyetem ref. hittudományi karának 1940. évi március 18-i, IX. rendes üléséről, 318. szám.

10 Studia et Acta 5, 409.

11 Czeglédy Sándor: Homiletika, Debrecen, 1971, 11.

12 I. m., 147.

13 I. m., 150–151.

volt a több kiadást megért, teológiai előadásait tartalmazó *Liturgika* című teológiai jegyzete.¹⁴

Az istentiszteletet az üdvösség ökonómiájába helyezte. „Az üdvösség ökonómiája szempontjából az istentisztelet az életnek az a különleges aktusa, amelyben az örök-kétartó istentisztelet anticipálása, »megízlelése« (Zsid 6,4–5) megy végbe. Most, az *incarnatio* és a *paruosia* között a gyülekezet egész élete alá van vetve a földi élet természetes ritmusának. [...] Amíg a földön vagyunk, egész életünk a be és kilégzés ritmusát követi [...] az istentisztelet az egész keresztyén élet lélegzetvétele. [...] azért tartunk külön istentiszteleteket, hogy – mint »az alapokkal bíró város« (Zsid 11,10) felé tartó zarándokcsapat – újra és újra magunkba szívjuk a menny éltető levegőjét, magunkba felvehessük az »eljövendő világ erőit« (Zsid 6,4) és ezek az erők rajtunk keresztül beléáradjanak az egész világ életébe.»¹⁵

Czegléd Sándor liturgikájában leszámolt az újkori antropocentrikus istentisztelet-elméletekkel (psychagógiai elmélet és Schleiermacher elmélete). Ezzel erős kritikát gyakorolt a Schleiermacher nyomdokait követő, és a jegyzet megírásakor érvényben lévő 1927-es Ravasz-féle Agenda teológiája fölött. Odafigyelt az elméletek részizagságaira, hogy éles logikával levezetett érvelése után rámutasson: „A gyülekezet azért keresi Isten jelenlétét, mert Isten: Isten. Nem tökéletességről és tökéletlenségről, ideáról és empiriáról, hiányosságról és valláserkölcsei gazdagságról van szó, mert ezek végeredményben filozófiai kategóriák, amelyek azonnal hasznavehetlenné válnak, amint tudomásul vesszük, hogy az Istennel való közösség alapja a bűnösök megigazulása. Nincs módunk arra, hogy a felsorolt célmeghatározások között szabadon válogassunk, vagy hogy azokat egymás kiegészítésére egymás mellé helyezzük. Ami részizagság van bennük, az akkor érvényesül igazán, ha az istentiszteletet az Istennel való közösség gyakorlásának Isten-ajándékozta lehetőségének tartjuk. Isten jelenléte valóban okot ad az örövendezésre, de ugyanakkor az Isten ítélet-gyakorlását és megtérésre hívását is jelenti.»¹⁶

Az istentisztelet fő elveit öt pontban állapítja meg: 1. az igazság elve, 2. a szabadság elve, 3. a jó rend elve, 4. a közösség elve, 5. az ünnepélyesség elve.

Czegléd Sándor liturgikai munkásságának lényeges vonása, hogy nemzetközi szinten is számon tartott hymnologus volt.¹⁷ Különösen jelentősek a 16–17. század istentiszteletével kapcsolatos kutatásait dokumentáló tanulmányai, amelyekben új felismeréseket és szempontokat adott. Ezekben egyszerre kap rálátást

14 Sokszorosítva megjelent: 1951., 1959., 1978., 1996. A Debrecenben többször megjelent és alakított *Liturgika* kurzusa hatással volt az elmúlt fél évszázad más teológiáin tanító gyakorlati teológusok ilyen jellegű jegyzeteire is, pl. Szabó Géza, Boross Géza, Szőnyi György.

15 Czegléd Sándor: *Liturgika*, Debrecen, 1959, 5., Vö. Czegléd Sándor: *Istentisztelet és élet*, RE 9 (1957)/7, 149.

16 Czegléd Sándor: *Liturgika*. Debrecen, 1959, 13.

17 Külföldön megjelent tanulmányai is bizonyítják ezt: *Zur Geschichte der evangelischen Kantionalbücher in Ungarn. Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie* 8. kötet, Kassel, 1963, 159–163., *Hymnologische Forschung in Ungarn 1945–1961. Kassel (Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie, 8)*, 1963, 275–276.

az olvasó az egyháztörténeti, dogmatikai, egyházszervezeti, művelődéstörténeti, irodalmi és hymnológiai-egyházzenei tényezőkre. (*Emberi hagyományok ostromozása*¹⁸, *A debreceni kollégiumi nagykönyvtár írott graduáljai*¹⁹, *Méliusz Agendája és himnológiai tevékenysége*²⁰, *Néhány megjegyzés Huszár Gál most megtalált énekeskönyvéről*²¹, *Megifjódó öreg graduálok*²².)

Feltűnő, hogy Czeglédy Sándor gyakorlatilag kimaradt az 1985. évi új Istentiszteleti Rendtartást előkészítő érdemi munkálatokból. Véleményét elmondhatta a Doktorok Kollégiuma ülésein, illetve Bartha Tibor püspök felkérésére válaszlevelek formájában,²³ de óvó és megalapozott kritikájának általában nem volt foganatja. Többször hangoztatta: egyrészt azt, hogy nem a kor szavára hivatkozva kell az istentisztelet reformjára gondolni, hanem az Ige szavára. Másrészt: atyáink egyik külföldi egyház liturgiáját sem igyekeztek szolgálisan lemásolni, hanem törekvéseikben egyfelől radikálisabbak voltak azoknál, másfelől konzervatívabbak.

Czeglédy Sándor liturgiátörténeti jelentőségét abban látjuk, hogy istentisztelet-felfogásában megjelent az eszkathologikus szemlélet és töretlenül érvényesült a krisztocentrikus látásmód. Kutatásait a múltat megbecsülő történeti korrektség jellemezte. A mérlegre tett tradíció és a bölcs óvatosság tudós pályájának egésze alatt visszatartotta a meggondolatlan liturgizmus és sokakat kísértő modernizmus csapdájától.

Tanszékelődjeihez méltó módon Czeglédy Sándor is saját gyakorlati teológiai iskolát teremtett a szemináriumi foglalkozásokon, az országos teológiai szaktanfolyamokon, majd az abból kifejlődött Doktorok Kollégiuma szekcióüléseiben, ahol élményszerű előadásaival, mértéktartó megfontoltságával, értékelő, összefoglaló, impulzusokat adó irányításával nevelődtek ki a nála doktoráltakból a hazai teológiák gyakorlati teológiai professzorai: Boross Géza, Szőnyi György és id. Fekete Károly.

Legendás memóriája, alapos nyelvismerete, imponáló tolmácskészsége, fényes intellektusa, naprakész ismeretei sokak előtt nyilvánvaló volt. A hittudományi kar egyetemből való 1950. évi kizárása után is számtalan szállal kapcsolódott a város tudományos életéhez.

Mindezek közben tanítása nemcsak tudományos volt, hanem hitvallássá vált. A Debrecen-Nagytemplomi Református Egyházközségnek 1940 óta volt presbi-

18 RE 16 (1964)/3, 59–63.

19 RE 9 (1957)/12, 265.

20 Studia et Acta 2, 355–391.

21 RE 28 (1976)/8, 174–175.

22 Confessio 2 (1978)/4, 68–78.

23 Ilyenekre hívta fel figyelmemet dr. Gaál Botond professzor, aki Czeglédy Sándor iratait rendezte a Debreceni Református Kollégium Levéltára számára. Például a liturgiai reform indulásakor 1963. június 15-én kelt egy Czeglédy-levél, illetve Bartha Tibor zsinati elnökként a 207/1982. Eln. sz. és a 232/1982. Eln. sz. levelében kért véleményt a „*Szemponatok és javaslatok az Istentiszteleti Rendtartás revíziója előadás megtartásához*” című Barthadolgozattal kapcsolatban.

tere, példamutató, férfias, református kegyességet élő és hűséges gyülekezeti tagja. Bátor, hitvalló magatartása azzal lépett a nyilvánosság elé, hogy 1937-ben megjelentette Niemöllerrel készített hallei interjúját és hiteles beszámolókat adott a német hitvalló egyházzal, amely magatartás teológiai állásfoglalására nőtte ki magát *A választott nép* című könyvében.²⁴

A *Theologiai Szemle* új korszaka indult 1941-ben.²⁵ A szerkesztőség élére került Vasady Béla és Czegléd Sándor.²⁶ Ekkor a tudományos teológiának megnőtt az aktualitása, ahogy azt Czegléd Sándor is kifejezte: „Egy beláthatatlan arányú világnézeti forradalom vihara zúg el fölöttünk. A második világháború mindenekelőtt ideológiai háború. [...] Ha a tudományos theologia hallgat, csak megnövekedik az a veszély, hogy kijelentés-ellenes eszmeáramlatok özönvize borítja el az egyház és a társadalom egész életét.”²⁷ A *Theologiai Szemle* ebből az elkötelezettségből már 1932–34-től figyelemmel követte és ismertette a német egyházi harc folyamatát és megfogalmazta a teológiai útmutatást a hazai helyzetben. Hitvallással felérő írása jelent meg ekkor Czegléd Sándornak *Az Ószövetség és igehirdetésünk* címmel. Csupán a zárómondatokat elevenítsük most fel: „A keresztyén egyházat megalapító pünkösdi prédikáció ótestamentumi prédikáció volt. Ahol az Isten Lelke működik, ott nincs akadály. Ott az emberi elbizakodottságnak, elfogultságnak, előítéleteknek, hazugságoknak bástyái összeomlanak és a romok fölött feltündököl Isten dicsősége. Ne féltsük az Ótestamentumot! Amikor társadalommegváltó elméletek ködként szétfoszlanak és megsemmisülnek, amikor az Ótestamentum mai ellenségeinek a nevét még a történeti kutatás sem tudja fellelni többé, Krisztus anyaszentegyháza akkor is boldog örömmel fogja vallani, hogy »a teljes írás (tehát a teljes Ótestamentum) Istentől ihletett és hasznos a tanításra,

24 Szűcs Ferenc értékelése szerint: „Czegléd Sándor világosan fogalmazza meg, hogy a választott nép Izraelt és a Krisztus anyaszentegyházát jelenti, és hogy a »megismerés útja az Isten népétől vezet a mi népünk felé és nem fordítva«. (5. o.) Ebben a sorrendben a nép, noha e világi valóság, mégsem 'profán valóság', amely a teológiai értelmezés számára idegen terület lenne. A népiség és kulturális identitás ebben az összefüggésben nem elsődleges teológiai cél, hanem az evangélium nyilvánossági igényének a következménye. A népről sem mint pusztán teremtési rendről kell beszélnünk, hanem mint a Nóéval kötött kegyelmi szövetség rendjéről. De ugyanez a helyzet Izrael kegyelmi kiválasztásának esetében is. Czegléd Sándor máig ható érvénnyel értelmezi a Nagy Konstantin-i örökséget és leginkább ez teszi munkáját ma is tovább gondolásra méltóvá. Egyfelől elveti azt a keresztyén exkluzivizmust, amely a keresztyénségen kívüli »népi nomos transzcendens tekintélyét« tagadja (114.), de másfelől a népeknek Krisztussal való találkozását is olyan megfordíthatatlan eseménynek tartja, amelyből nem lehetséges egy Krisztus előtti pogányságra való visszatérés.” Szűcs Ferenc: Czegléd Sándor és a Budapesti Református Theológiai Akadémia, *Studia Theologica Debrecinensis* 2 (2009)/2, 111.

25 Vasady Béla: Új korszak küszöbén, *ThSz* 17 (1941)/1, 9.

26 A kiadóhivatal munkáját először Farkas Ignác, majd Szilágyi József, 1944-től pedig Boros Dezső vezette. A főmunkatársi gárda tagjai voltak: Budai Gergely, Dávid Gyula, Farkas Pál, Illyés Endre, Imre Lajos, Incze Gábor, Kovács J. István, Makkai Sándor, Márkus Jenő, Mátyás Ernő, Nagy Sándor Béla, Révész Imre, Szenes László, Tavaszgy Sándor, Tóth Endre, Török István, Ujszászy Kálmán.

27 Czegléd Sándor: A Tudományos theologia megnövekedett aktualitása, *ThSz* 17 (1941)/1, 44–45.

feddésre, a megjobbításra, az igazságban való nevelésre, hogy tökéletes legyen az Isten embere, minden jó cselekedetre felkészített».²⁸

Czeglédy Sándor örökítette meg az alábbiakat a hittudományi kar két világháború közötti időszakáról írt tanulmányában: „A kar tagjait nemzetközi és ökumenikus tájékozottságuk segítette abban, hogy a Harmadik Birodalom és szövetségesei vereségét határozottabban anticipálták, mint a többi teológiai karok tagjai, bár az utóbbiak között is csak kevesen akadtak olyanok, akik a náciizmus győzelmében reménykedtek. 1943 késő nyarán felkereste a kart a Németországi Evangélikus Egyház külügyi hivatalának egyik tisztségviselője, és egy egész délután tartó beszélgetés után, amikor már pontosan tudta kikkel van dolga, óvatosan tájékoztatott arról, hogy komoly készülődések vannak folyamatban Hitler eltávolítására. Csak a háború után tudtuk meg, hogy vendégünk éppen úgy, mint Bonhoeffer, a RSHA-főnök Canaris admirális támogatásával utazott még semleges országokba is. Canarist azután egynapon végezték ki Bonhoefferrel, nem sokkal a német kapituláció előtt a flossenbürgi koncentrációs táborban. Egy olyan beszélgetés, mint amilyen a miénk volt 1943-ban, más egyetemi karon nem történhetett volna meg.”²⁹

A Debreceni Egyetemen a két világháború között a teológiai tudomány és a neveléstudomány kölcsönhatásából megszületett egy sajátos őrálói mentalitás. Ezt a figyelemre méltó habitust azért tekinthetjük felekezeti sajátosságnak, mert ez a teológiai iskola és nevelő közeg érlelt ki egy olyan bölcsészhallgatót, ifj. dr. Varga Zsigmondot (1919–1945)³⁰, aki a teológiai tanulmányait is abszolválta, s mint bölcsészdoktori címmel rendelkező teológiai ösztöndíjas diák lett a magyar keresztyénség mártírjává a II. világháború idején.³¹

Hosszú élete során nem környékezte meg a napi politikába vegyülés vagy az egyházpolitika kísértése. Minden időben rendíthetetlen maradt azok számára, akik másra akarták volna használni tehetségét, tudását és népszerűségét, mint amit bibliai meggyőződése neki diktált. Egyéniségére szinte kiült ez az attitűd, ami védettséget is adott neki. Élete második felének egyházi vezetői félretenni nem

²⁸ Czeglédy Sándor: Az Ószövetség és igehirdetésünk, ThSz 19 (1943)/3, 176.

²⁹ Czeglédy Sándor 1988, 575–576.

³⁰ Munkásságának méltatását lásd: Id. Dr. Varga Zsigmond: A Krisztus szolgálatában megdicsőült ifj. dr. Varga Zsigmond emlékezete, Debrecen, 1949., Stein, Albert: Zsigmond Varga zum Gedächtnis, Wien, 1981 (Aktuelle Reihe, 22)., Stein, Albert: Ifj. dr. Varga Zsigmond emlékezete, ThSz ú.f. 24 (1981)/2, 100–103., Fekete Károly: Ifj. Dr. Varga Zsigmond emlékezete, In: Kustár Zoltán (szerk.): Orando et laborando. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2004/2005. évi értesítője. 467. tanév, Debrecen, 2005, 11–17., Fekete Károly (szerk.): Ifj. dr. Varga Zsigmond: Non videri, sed esse – Válogatott írások, Debrecen, 2005.

³¹ Czeglédy Sándor vallomása: „Ha nekem is részem volt abban, hogy egyik legjobb diákunkat már meglévő hitvalló meggyőződésében erősítsük, akkor lelkiismeretfurdalásunk is van amiatt, hogy dr. Varga Zsigmond volt széniorunk a mauthauseni koncentrációs táborban 1945. március 5-én hitvallóként fejezte be fiatal életét.” Ez az érdekes mondat található Czeglédy Sándor, Egyházunk ébredésének teológiai impulzusai címmel, 1991. augusztus 23-án, a Doktorok Kollégiuma Gyakorlati Teológiai Szekciójában elhangzott előadásának kéziratában: TtREL I. 27.c. 184. – az előadás 12. oldala.

akarták, de valójában mellőzték, amit alázattal viselt, s a részt nem venni szabadságával kezelte a dolgokat. Az Élő Isten akarata alá helyezte minden emberi érdeket, hogy az Ő gondolata valósuljon meg, ez emelte kegyességi irányoktól függetlenül sok teológus és lekipásztor referenciaemberévé, tanácsadójává. Titokzatos zárkózottságából ilyenkor a bizalomra bizalommal válaszolt.³² A legnehezebb döntési helyzetekben, vitákban is vállalta a teológiai megközelítés elsődlegességét, amely módszer sohasem hagyta cserben. Ő maga vallotta: „*Nem érdemli meg nevét az a teológia, amely elfelejti, vagy nem tudja, vagy nem akarja tudni, hogy »idegenek és vándorok vagyunk a földön«.*” „*A teológiát nem lehet gettóban művelni; annak az egyháztörténet tanulsága szerint vállalkoznia kell arra, hogy beleilleszkedjék a kor kulturális kontextusába, megalkuvások nélkül, identitását megőrizve, de nem félelemmel és aggályoskodva, hanem a segíteni kész szeretet indulatával.*”

A „*segíteni kész szeretet indulatának*” jegyében tanított ő is, abban a bizonyosságban, amely temetésén vigasztalta szeretteit és tanítványait 1998. november 3-án: „*Nem halok meg, hanem élek, és hirdetem az Úrnak tetteit!*” (Zsolt 118,17)

Válogatott írásai

Hit és történet, Budapest, 1936.

A prédikáció gyülekezetszerűsége, Budapest, 1938.

A választott nép, Budapest, 1940.

Az Ószövetség és igehirdetésünk, ThSz 19 (1943)/3, 176.

Csikesz Sándor emlékezete, Debrecen, 1944.

A „homiletika” problémája, In: Révész Imre (szerk.): Emlékkönyv Szentpéteri Kun Béla hetvenedik születésnapjára, Debrecen, 1946. 114–130.

Liturgika, Debrecen, 1951. (²1959., ³1979., ⁴1996.)

Makkai Sándor, a theologia professzora, Emlékbeszéd Makkai Sándor arcképének ünnepélyes leleplezése alkalmából a Debreceni Kollégium dísztermében, 1952. június 7-én, publikálatlan kézirat: TiREK Kt 7957. 1.

Istentisztelet és élet, RE 9 (1957)/7, 149–150.

Hymnologische Forschung in Ungarn 1945–61. Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie 8. kötet, Kassel, 1963, 275–276.

Zur Geschichte der evangelischen Kantionalbücher in Ungarn. Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie 8. kötet, Kassel, 1963, 159–163.

A Thesszalonikaiakhoz írt első és második levél magyarázata, In: Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata. Az Újszövetség könyveinek magyarázata, Budapest, 1972, 276–282. = Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata [átdolgozott kiadás], III. kötet, Budapest, 1995, 336–346.

Méliusz ágendája és himnologiai tevékenysége, In: Studia et Acta 2, 355–391. A homiletika vázlata, Debrecen, 1971.

³² Vö. Kovács Tibor: Orando et laborando – Részletek, visszaemlékezések régi naplók alapján, Debrecen, 2006 (Református Tiszántúl kiadványai, 1), 27., 30., 32., 36., 100.

- Ráday Pál lelki arca, In: Esze Tamás (szerk.): Ráday Pál (1677–1733), Budapest, 1980, 235–260.
- A katechetika vázlata, Debrecen, 1981.
- Poimenika, Debrecen, 1981.
- A teológia tanítása a Kollégiumban, In: Barcza József 1988, 534–591.
- Révész Imre, az igehirdető, *Confessio* 13 (1989)/3, 17–25.
- Legátusprédikációk imádságokkal az 1988/89. akadémiai évre, Debrecen, 1988.
- Csikesz Sándor emlékezete – egy fél évszázad távlatában, *ThSz ú.f.* 33 (1990)/4, 225–232.
- The Hungarian Puritans, *Evangelical Quarterly* (1935)/7, 1.
- Egyházunk ébredésének teológiai impulzusai címmel, 1991. augusztus 23-án, a Doktorok Kollégiuma Gyakorlati Theológiai Szekciójában elhangzott előadásának kéziratában: *TtREL* I. 27.c. 184.
- Békességet hagyok nektek Jn 14,27. Czeglédy Sándor professzor prédikációi, Debrecen, 2017.
- Munkásságának újabb részletező feldolgozása: Pótor Áron: Czeglédy Sándor teológiai munkásságának alapvonásai. Debrecen, 2018. (*Acta. Debreceni teológiai tanulmányok* 12), melyben a szerző a 207–239. oldalakon részletes bibliográfiát is közöl.